

Debat a bat

d

Violència filio-parental

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia
**Centre d'Estudis Jurídics
i Formació Especialitzada**

Avís legal

Els continguts d'aquest document estan subjectes a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons, el text complet de la qual es troba disponible a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>. Així, doncs, se'n permet còpia, distribució i comunicació pública sempre que se citi l'autor del text i la font (Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada), tal com consta en la citació recomanada inclosa a cada article. No se'n poden fer usos comercials ni obres derivades.

Resum en català:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

El Centre d'estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquest document respectant el text original dels autors, que són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en el document són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

ÍNDEX:

1. Introducció	- 3 -
2. Metodologia seguida.....	- 3 -
3. Delimitació del tema.....	- 3 -
4. Característiques observades en els casos analitzats	- 5 -
5. Guia d'actuació en mediació	- 5 -
Enquadrament de la mediació	- 5 -
Procés de mediació	- 5 -
Valoració i tancament	- 6 -
Dades a recollir durant el procés de mediació	- 6 -
6. Guia d'actuació en assessorament	- 7 -
Procediment ordinari.....	- 7 -
Procediment en les guàrdies	- 9 -
7. Conclusions	- 10 -
8. Recomanacions	- 10 -
9. Participants al grup	- 11 -
10. Referències.....	- 11 -

1. Introducció

Les conductes violentes en el si de la família produeixen un dany físic i psicològic considerable, i transgredeixen drets fonamentals dels implicats. El maltractament familiar de fills a pares és un fenomen complex i d'origen multicausal, que es manifesta de forma diversa i inespecífica, i on tenen incidència un alt nombre de factors tant ambientals, psicològics, socials o biològics. Aquests factors són ben diversos i tenen un pes diferent en cada cas, però en destaquem la crisi de valors, l'educació excessivament permissiva, la pèrdua d'autoritat dels pares, les característiques personals de tots els implicats, el fracàs escolar, la dinàmica familiar, la societat del consum, i la manca de competències parentals. Aquesta naturalesa multicausal del fet violent i el seu hermetisme (donat pel caràcter privat, que sovint escapa del control social) fan que l'aproximació i estudi d'aquest fenomen sigui de difícil abordatge. A més, cal assenyalar l'escàs tractament del tema en la literatura especialitzada, així com la manca de delimitació i conceptualització del fenomen i d'instruments d'anàlisi.

Segons l'Institut de la Dona del Ministeri de Treball i Assumptes Socials, durant l'any 2004 a Espanya es van cursar 7.000 denúncies de pares cap a fills. A la justícia juvenil de Catalunya arriben aquells casos que traspassen l'esfera d'allò que és privat per fer-se públics (involucrant als agents de control social) per al seu abordatge i resolució. A Catalunya l'any 2004, 2005 i 2006, es van tramitar, respectivament, 178, 206 i 237 denúncies de pares víctimes de la violència dels seus fills.

2. Metodologia seguida

Inicialment hem definit i acotat el tema de treball en relació amb el tipus de delictes. Seguidament hem treballat una desena de casos en els àmbits de mediació i assessorament (procediment ordinari i guàrdies) per extreure temes comuns a tots ells. Finalment, ens hem centrat en l'elaboració de guies d'actuació per a cadascun d'aquests programes, bassades en la descripció de les bones pràctiques realitzades, i els suggeriments de millora que hem pogut formular.

3. Delimitació del tema

El tema del nostre treball és una modalitat de violència (intra)familiar intergeneracional: la Violència Filio-Parental (VFP), on el denunciat és un menor i la víctima són els pares, avis o altres familiars que exerceixen un rol parental. En la majoria de casos les agressions són reiterades i s'acompanyen d'amenaques, insults, etc. Quan la denúncia arriba a Fiscalia, sovint els cossos de seguretat o altres serveis ja han intentat intervenir. Aquests casos de VFP han anat entrant a la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil (DGEPCJJ) per tipificacions diverses (faltes i/o delictes d'agressions, danys, assetjaments, injúries, lesions) però a partir del canvi en el marc jurídic¹ és més freqüent que aquests casos

¹ Ens referim a la Llei orgànica 11/2003 de setembre, de mesures concretes en matèria de seguretat ciutadana, violència domèstica i integració dels estrangers; la Llei 27/2003 de 31 de juliol reguladora de

siguin tipificats com a maltractament familiar (físic, psicològic), o bé com a violència domèstica, amb connotacions socials més negatives per l'alarma social i l'equiparació que se'n pugui fer a la violència de gènere dels adults.

Destaquem que, en aquest casos, els pares tenen una doble funció en el procés judicial: per una banda són els acompanyants i responsables adults dels acusats i, per altra, un d'ells (sovint la mare, però pot ser el pare, el company de la mare, etc.) és la víctima. Aquesta circumstància li dona al procés d'assessorament i mediació unes característiques úniques, que requereixen un protocol d'actuació específic.

Constatem que la VFP es dona en un context de conflicte familiar crònic del qual el fet delictiu és la punta de l'"iceberg". El temps de durada del conflicte és un factor clau. Sovint la família ha cercat solucions, a vegades amb la intervenció d'altres serveis però sense aconseguir resoldre la situació. En efecte, la majoria de casos no poden ésser explicats per l'existència de patologies per part dels menors ni per consum de tòxics (vegeu Romero i altres, 2005). Coincidim amb Pérez i Pereira (2006):

"Conceder demasiada importancia al temperamento del niño/a, joven o adolescente puede limitar el análisis de la VPF aunque ignorarlo intensifica considerablemente la culpabilización de los padres y madres" (pàg. 12).

Per altra banda, reconeixem que hi ha casos d'agressions del jove a la seva parella, o fills, o educadors de centres que poden tenir característiques similars que també es poden considerar violència familiar, però que no han estat considerats en el context d'aquest treball. En altres casos, el jove és denunciat per altres fets i en realitzar l'exploració es detecten situacions de VFP no denunciades. Els casos de VFP, que arribin per una via o per una altra, mereixen una atenció especial en el context del procés judicial que segueixin.

Al mateix temps, som conscients que poden existir situacions de VFP, fins i tot molt greus, que no són denunciades, que podrien ser ateses per altres canals, però que sovint no ho són. Tanmateix, la intervenció en aquest casos esdevé allunyada del marc de la justícia juvenil. Una reflexió que sorgeix d'aquest fet de cara als casos denunciats és la conveniència de valorar els significats de la denúncia, i el paper que apleix en la dinàmica familiar i en l'escalada del conflicte. És a dir, que a més d'explorar el factors que poden haver causat el fet delictiu, cal considerar què és el que ha motivat la denúncia, i com afecta als significats compartits en el sí de la família.

4. Característiques observades en els casos analitzats

Molt freqüents:

- Separacions difícils
- Famílies reconstituïdes on el menor no està integrat en al menys un dels dos nous nuclis familiars (manca de pertinença)
- El pare biològic és absent i és buscat afectivament pel menor agressor
- Les persones agredides generalment són les mares
- Manca de recursos educatius i/o dificultats en la gestió dels límits per part dels progenitors al càrrec (sovint les mares), i manca d'implicació de l'altre progenitor (situació conflictiva entre ambdós)
- Pares i/o mares que en els episodis de tensió o conflicte familiar es comporten al mateix nivell "adolescent" que el menor sense diferenciar rols
- Els menors agressors se senten molt sols
- El menor ha estat també víctima de violència familiar (verbal o física) i/o "provocacions"

Amb una certa freqüència:

- Constitucions físiques fortes del menor
- Dificultats amb l'autoritat
- El menor és un noi
- La denúncia com una manifestació d'impotència, o com una nova agressió en el cicle d'agressions mútues
- Quan els pares estan junts s'observen fissures en la parentalitat (manca d'acord en pautes educatives, desqualificacions mútues, manca d'implicació en les funcions parentals, etc.)

5. Guia d'actuació en mediació

Enquadrament de la mediació

S'assenyala que, a diferència d'altres casos, la víctima pot estar present en el procés des del primer moment (si no, cal citar-la posteriorment). Com a pares, les víctimes, poden tenir influència en la decisió que pugui prendre el menor d'implicar-se o no en el procés de mediació. Cal remarcar aspectes relatius als rols parentals emfatitzant i legitimant el seu paper com a pares, situant el seu paper com a víctimes en un segon terme, potenciant les possibilitats que tenen de resoldre el conflicte a partir dels seus propis recursos. En aquests casos, el tema de la responsabilitat civil té un paper més secundari o anecdòtic. El focus cal situar-lo en el conflicte familiar més que en el fet delictiu, i els pares han d'assumir la seva responsabilitat en aquest conflicte.

Procés de mediació

En aquesta primera entrevista i en les posteriors es recull la versió de cadascú dels implicats en el conflicte familiar (especialment de les dues parts), definició del conflicte, posicions de cadascú, genograma, intents de solució (realitzats pels membres de la família i altres), intervencions realitzades i serveis implicats, història

del conflicte, interessos i expectatives relacionades amb el procés de mediació i amb el resultat del procés iniciat per la denúncia.

En tot aquest procés es van valorant els tres criteris del procés de mediació en ambdues parts:

1. Responsabilitat (reconeixement dels fets), que en aquests casos ha d'estar compartida per denunciat i denunciant
2. Voluntat de dur a terme la mediació
3. Capacitat de reflexió, de compromís, i de cerca d'alternatives

Al mateix temps, es reconeix la dificultat que suposa aquesta situació per a ells, amb sentiments de frustració, impotència, dolor, ràbia, estimació, etc., en tots els implicats.

Mentre es va realitzant aquesta exploració es retorna el poder a les parts (*empowerment*) per resoldre el conflicte i es redefineix la demanda que ells portaven en el moment de presentar la denúncia en el sentit de fomentar la co-responsabilitat a l'hora d'afrontar el conflicte familiar. Se'ls demanen punts a treballar amb l'objectiu que puguin arribar a acords que permetin obrir camins per resoldre el conflicte familiar. Es demanen compromisos que permetin aquest procés.

En aquest procés poden participar persones de l'entorn familiar i social que puguin jugar un paper actiu i positiu en la solució del conflicte. Es pot plantejar, també, la possibilitat de derivació a serveis externs (teràpia o intervenció familiar, salut, etc.). Al mateix temps, és convenient que tots els participants en la mediació puguin transmetre el que estan fent per a resoldre els seus problemes a tots els professionals que hi intervinguin, a la vegada que poden sol·licitar el suport i la orientació d'altres professionals d'interès.

Valoració i tancament

Seguiment del compliment dels acords adoptats per ambdues parts, i devolució del procés recollint el grau de satisfacció i de reparació assolits (assenyalant les mancances, si fos el cas). En molts casos, aquest compliment pot comportar un seguiment més llarg en el temps atesa la seva complexitat.

Aquest procés de mediació i/o reparació es reflecteix en l'informe de valoració que es passa al fiscal.

Dades a recollir durant el procés de mediació

- Genograma tri-generacional
- Persones implicades directament en el conflicte
- Descripció de la situació on ocorren els fets denunciats i les seves conseqüències
- Definició del problema i posicionament de cadascú
- Atribucions sobre les causes del problema per part de cadascú
- Temps que fa que dura el conflicte
- Descripció de la situació on situen l'inici del conflicte
- Solucions intentades per part dels propis membres de la família
- Solucions intentades mitjançant recursos externs

- Sentiments dels diferents participants
- Sentiments que es reconeixen en els altres
- Expectatives de cadascú respecte al procés judicial en el moment de posar la denúncia
- Voluntarietat de cadascú d'acceptar un procés de mediació
- Expectatives i iniciatives respecte a la resolució del conflicte (demanda en relació al procés de mediació)
- Aspectes proposats per part de cadascú a treballar en el procés de mediació
- Compromisos adoptats

6. Guia d'actuació en assessorament

En els casos de VFP a l'àmbit d'assessorament, es donen unes peculiaritats que les diferencien d'altres. D'una banda, cal destacar la singularitat de treballar amb denunciat i denunciant en aquest programa, la qual cosa fa que sorgeixin amb més intensitat una gran varietat d'emocions contraposades. Per altra, el fet denunciat és un exponent puntual d'una conflictivitat sovint creuada i molt més àmplia i dilatada en el temps. El tècnic, en iniciar el procés d'assessorament, es veu immers, de sobte, en una dinàmica familiar complexa i conflictiva que desconeix.

Donades les condicions ben diferents en què realitza el procés d'assessorament, distingim entre el procediment ordinari i les guàrdies a l'hora d'aproximar-nos a la formulació d'una guia d'actuació.

Procediment ordinari

Enquadrament

- Informar sobre la penalització de la conducta violenta
- Diferenciar entre resolució judicial i resolució del problema
- Desestigmatitzar la víctima i l'agressor
- Identificar els agents responsables en aquest context: menor, pares i justícia

Actituds del tècnic: imparcialitat, apropament, contenció emocional tant dels pares com del menor, facilitar l'orientació cap a la resolució del problema amb altres interventors més específics (derivacions a serveis especialitzats en el treball amb famílies).

Exploració

A més de les dades recollides, comuns a tots els casos on intervenim, caldria tenir en compte:

Exploració amb el menor

- Antecedents de problemàtiques de salut (física, psicològica o psiquiàtrica)
- Autoimatge o autoconcepte, i projectes de futur
- Descripció de la percepció i concepte que té dels altres membres de la família: pare, mare, germans, etc.. Identificacions, lligams, vincles, i afectes

- Descripció del rol i conductes de cada membre dins de la família
- Interiorització de la normativa familiar i assumpció de responsabilitats
- Descripció de conductes violentes amb altres subjectes (adults o menors) i en altres àrees (escola, carrer, baralles, aldarulls socials, trencaments de bens)
- Hàbits de consum i maneig dels diners
- Consum de substàncies tòxiques i altres addiccions
- Percepció dels fets denunciats i de la denúncia
- Identificació d'àrees de competència i satisfacció personal
- Expectatives sobre el procés judicial

Exploració dels pares

- Composició i evolució familiar: genograma tri-generacional, trencaments, conciliacions, noves relacions parella, crisis, pèrdues, malalties, adopcions, etc.
- Antecedents en la família de problemàtiques de salut (física, psicològica o psiquiàtrica)
- Rols exercits dins de la família, implicació parental, congruència de rols
- Posicionaments dels pares davant de la conducta problemàtica del fill
- Pautes educatives: descripció de sancions, càstigs, premis, normes, límits, recompenses, espais de diàleg, etc.
- Grau d'acord en les accions educatives dels pares o altres adults
- Grau de recolzament i respecte mutu en les seves actuacions parentals
- Relació de peticions, demandes i exigències del fill, i resposta dels pares
- Autoimatge i autoconcepte dels pares en el seu rol
- Percepció i concepte del fill (lligams, vincles, afectes) incloent també els aspectes positius
- Grau d'autonomia, descontrol, o independència del menor
- Percepció dels fets denunciats i de la denúncia
- Expectatives en relació amb el resultat de la denúncia, i com pensen que els podem ajudar

Exploració del maltractament (menor i pares separadament)

- Definició i descripció del conflicte segons cadascun dels membres
- Posicionament de cadascuna de les parts davant del conflicte
- Persones que pateixen el maltractament
- Tipus de violència o maltractament
- Edat d'inici i identificació del primer episodi
- Descripció d'esdeveniments violents dins la família
- Freqüència dels episodis violents
- Resposta de cadascun dels membres davant de l'episodi violent
- Com finalitza l'episodi violent
- Solucions intentades
- Professionals que intervenen o han intervingut en la família, i valoració que fan d'aquesta intervenció
- Identificació de situacions de crisi que no han acabat en episodis violents

Amb aquestes dades es valora la conveniència d'entrevistar els pares (o altres familiars) per separat per explorar més aquests aspectes.

Tancament

Retornar als pares les capacitats que posseeixen per actuar davant el conflicte derivat a la justícia:

- remarcar les capacitats existents
- potenciar i rescatar respostes positives per part dels diferents membres davant del conflicte
- destacar l'existència de situacions de no conflicte
- modificar la imatge negativa que cadascú porta de l'altra part
- Possibilitats de derivació cap a una intervenció en altres entorns més favorables i experts, o a un abordatge terapèutic (teràpia familiar, individual, etc..) si s'escau
- Deixar una via oberta a noves denúncies: Indicar a ambdues parts que davant d'una nova situació de violència o maltractament, cal demanar, novament, la intervenció des de salut, serveis socials i/o des de justícia

Proposta judicial

- No intervenció: procurar la derivació a mediació i/o a altres agents apropiats
- Intervenció: es proposa en els casos on la mediació no es percep com viable i, especialment, quan el conflicte està enquistat en un posicionament rígid.

Procediment en les guàrdies

A més a més de les consideracions realitzades a propòsit de l'assessorament sobre les peculiaritats d'aquest tipus de fet, cal afegir que en la situació de guàrdia és crucial valorar si el menor pot tornar o no al nucli familiar.

En general, es realitza un procés similar al d'assessorament ordinari però molt més abreujat. Cal posar més èmfasi en l'exploració de :

- Gravetat dels fets i contextualització dins del conflicte
- Intensitat i cronicitat de la conflictiva familiar
- Capacitat de contenció del nucli i d'autocontrol del menor
- Disposició de cadascú respecte a mantenir la convivència amb el menor
- Recursos d'acollida en el context de la família extensa
- Intervenció d'altres professionals
- Antecedents judicials

Actuacions possibles en funció de la valoració del risc de reincidència i les possibilitats de retorn o acollida (i les disposicions dels pares respecte a aquestes opcions):

- Cerca d'una sortida pactada per les parts, intentant implicar-los (o comprometre'ls) en aquesta solució
- Derivacions i/o coordinacions amb d'altres serveis
- Devolució comptemporitzadora i explicativa de les decisions preses

7. Conclusions

- Els casos de VFP requereixen molta més atenció dels tècnics d'assessorament i mediació que altres casos. Cal abordar aquests casos d'una manera diferenciada.
- En situacions en què el menor ha estat també agredit i no ho ha denunciat, cal posar-ho en coneixement del fiscal i, si la situació fos molt greu, directament del fiscal de protecció de menors.
- Es valora com a convenient en molts casos implicar la família en un recurs de treball familiar, especialment una vegada finalitzat el procés judicial.

8. Recomanacions

- Aprofundir en la formació especialitzada dels tècnics de justícia juvenil en les tècniques de treball amb famílies en situacions de violència.
- Hi ha casos que es podrien beneficiar del doble programa (assessorament i mediació), sobretot quan es detecten factors de risc afegit.
- Conveniència que en tots els territoris els casos entressin per mediació. Es considera fonamental que el mateix professional que podria dur a terme la mediació sigui qui valori si aquesta és viable.
- Valorem com important la implicació en aquest problema d'altres estaments (salut, benestar, recursos comunitaris, etc.)
- Promoure l'activació de recursos comunitaris en els diferents territoris que treballin amb les famílies i de forma coordinada amb tots els tècnics de justícia durant el procés judicial. Aquests tècnics haurien de tenir disponible un catàleg de recursos familiars que potenciessin les actuacions familiars.

9. Participants al grup

Elaborat per un grup de professionals de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil a partir de l'activitat formativa " DEBAT A BAT: violència filio-parental" organitzada pel Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, durant el mes de gener de 2007.

Professionals del SMAT en la comissió de treball

- Elisabet Bernad Tarrago
- Silvia Isis Gard Buscarons
- M. Teresa Gil Gil
- M. Angeles Menendez Cuenca
- Nuria Mora del Hoyo
- Marta Penas Carol
- Esperança Permanyer Verdolet
- Esther Sans Navarro
- Gemma Torra Montraveta
- M. Blanca Trullenque Maroto

Assessorament extern

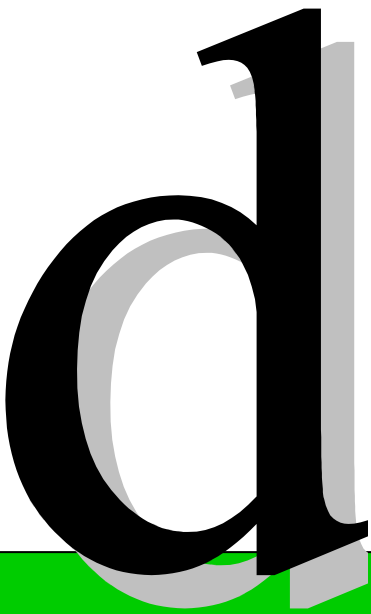
- Guillem Feixas Viaplana (Professor de la Universitat de Barcelona)

10. Referències

Pérez, , T. i Pereira, R. (2006). Violencia filio-parental. Mosaico, 36, 10-17.

Romero, F., Melero, A., Cànovas, C., i Antolin, M. (2005). La violència dels joves en la família: Una aproximació als menors denunciats pels seus pares. Inclòs en el llibre Violència dels joves en la família. Centre de Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, 2007.

Febrer de 2007

Els formats **Debat a bat** es configuren com a espais de treball on s'analitza la praxi professional entorn a un tema concret. Aquests espais pretenen generar un marc de debat fonamentat en l'experiència i coneixements dels professionals que els integren, i arribar a conclusions que facilitin la intervenció professional.

Aquests grups compten amb l'assessorament continuat d'un expert que permet esclarir, resoldre o incorporar nous punt de vista i facilitar l'elaboració d'una base teòrica comuna en l'abordatge del tema plantejat.

Els documents elaborats en els grups de **Debat a bat** poden ser consultats a la pàgina web del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.